RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA OLIY TA’LIM MUASSASALARINI MOLIYALASHTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna
“Raqamli iqtisodiyot” kafedrasi assistenti
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
amriyevashaxzoda250@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida oliy ta’lim muassasalarini moliyalashtirishning zamonaviy mexanizmlari tahlil qilingan. Bazaviy, natijaga yo‘naltirilgan va tanlov asosidagi raqamli loyiha mablag‘larini birlashtiruvchi uch komponentli model taklif etilgan. Model resurslar taqsimotini ta’lim sifati, moliyaviy barqarorlik va raqamli transformatsiya natijalari bilan bog‘lashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, oliy ta’lim, moliyalashtirish, moliyaviy mustaqillik, raqamli infratuzilma, natijaviy budjetlashtirish.

Raqamli iqtisodiyotda bilim, ma’lumot va texnologik platformalar iqtisodiy qiymat yaratishning muhim omiliga aylanmoqda. Shu sababli oliy ta’lim muassasasi nafaqat kadr tayyorlovchi, balki inson kapitalini rivojlantiruvchi, ilmiy natijalarni tijoratlashtiruvchi va hududiy innovatsion ekotizimni birlashtiruvchi institut sifatida faoliyat yuritadi. OTMlarni moliyalashtirish mexanizmi joriy xarajatlarni qoplash bilan cheklanmay, raqamli infratuzilma, ta’lim platformalari, ma’lumotlar boshqaruvi, kiberxavfsizlik va pedagoglarning raqamli kompetensiyalariga uzoq muddatli investitsiyalarni ham qamrab olishi zarur.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-61-son qarori davlat OTMlariga moliyaviy mustaqillik berib, to‘lov-kontrakt qiymatini belgilash, biznes-rejani tasdiqlash, mablag‘lardan foydalanish va ichki auditni kuchaytirish vakolatlarini kengaytirdi [1]. “O‘zbekiston–2030” strategiyasida ta’lim sifati, inson kapitali va raqamli xizmatlarni rivojlantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan [2]. Biroq moliyaviy mustaqillik daromadlarni diversifikatsiya qilish, investitsiyalar samaradorligini baholash va natijalar uchun javobgarlikni kuchaytirishni ham talab qiladi.

An’anaviy smeta moliyalashtirishida mablag‘lar xarajat moddalari bo‘yicha nazorat

qilinadi, ammo sarflangan resursning yakuniy ta’lim natijasiga ta’siri yetarli darajada ochilmaydi. Raqamli transformatsiya esa dasturiy mahsulotni bir marta xarid qilishdan iborat emas. Server va tarmoq infratuzilmasi, litsenziya, integratsiya, texnik xizmat, xodimlarni o‘qitish hamda ma’lumotlarni himoyalash xarajatlari butun hayotiy sikl davomida moliyalashtiriladi. Shuning uchun raqamli xarajatlarni bir martalik xarid emas, ko‘p yillik investitsiya portfeli sifatida rejalashtirish lozim.

Muallif tomonidan uch komponentli moliyalashtirish modeli taklif etiladi. Birinchi komponent — bazaviy moliyalashtirish bo‘lib, talabalar soni, ta’lim yo‘nalishining xarajat sig‘imi va ijtimoiy majburiyatlarni hisobga oladi. Ikkinchi komponent — natijaga yo‘naltirilgan moliyalashtirish; u bitiruvchilar bandligi, akkreditatsiya, ilmiy natijalar, raqamli xizmatlar qamrovi va xarajatlar samaradorligiga bog‘lanadi. Uchinchi komponent — tanlov asosidagi raqamli loyiha grantlari bo‘lib, LMS, ERP, elektron kutubxona, sun’iy intellekt, virtual laboratoriya va kiberxavfsizlik loyihalarini moliyalashtiradi.

Natijaviylik koeffitsiyenti $R = \Sigma(w_i \times z_i)$ formula orqali aniqlanishi mumkin. Bunda z_i — normallashtirilgan ko‘rsatkich, w_i — uning strategik og‘irligi va $\Sigma w_i = 1$. Qo‘shimcha mablag‘ $F_n = F_\beta \times \alpha \times R$ shaklida belgilanadi; F_β — bazaviy mablag‘, α — rag‘batlantirish ulushi. Ushbu yondashuv OTMni faqat talabalar sonini oshirishga emas, balki ta’lim sifati, bandlik, ilmiy natija va resurs tejamkorligini yaxshilashga undaydi.

Raqamli loyihalarni baholashda dastlabki xarid narxi bilan cheklanish noto‘g‘ri. Integratsiya, texnik qo‘llab-quvvatlash, yangilash, xodimlarni tayyorlash va axborot xavfsizligi xarajatlari umumiy egalik qiymatiga kiritilishi kerak. Iqtisodiy samara ma’muriy operatsiyalar vaqtining qisqarishi, qog‘oz va xizmat xarajatlarining kamayishi, resurslardan foydalanishning yaxshilanishi hamda qo‘shimcha daromadlar orqali o‘lchanadi. Moliyaviy samaradorlik $NPV = \Sigma(CF_t/(1+r)^t) - I_0$ formulasi asosida baholanadi. Inklyuzivlik, ta’lim sifati va kiberxavfsizlik kabi monetarlashtirish qiyin natijalar esa ko‘p mezonli baholashga kiritiladi.

XULOSA

Raqamli iqtisodiyot sharoitida OTMlarni moliyalashtirish moliyaviy barqarorlik, ta’lim sifati va texnologik yangilanishni birlashtirishi kerak. Taklif etilgan uch komponentli model

bazaviy barqarorlikni saqlagan holda qo‘shimcha mablag‘larni o‘lchanadigan natijalar va raqamli loyihalar bilan bog‘laydi.

Amaliy jihatdan bir talaba uchun xarajat normativiga minimal raqamli ta’minot standartini kiritish; qo‘shimcha mablag‘ni bandlik, akkreditatsiya, raqamli xizmatlar qamrovi va resurs tejamkorligi indeksiga bog‘lash; yirik raqamli xaridlarni loyiha pasporti va NPV tahlilisiz tasdiqlamaslik; barcha manbalarni yagona boshqaruv panelida kuzatish hamda raqamli investitsiyalar samaradorligi bo‘yicha ochiq hisobot e’lon qilish tavsiya etiladi. Ushbu choralar moliyaviy mustaqillikni mazmunan kuchaytirib, raqamli transformatsiyani ta’lim sifati va bitiruvchilar raqobatbardoshligiga xizmat qiluvchi investitsion jarayonga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrdagi PQ-61-son qarori. URL: https://lex.uz/docs/-5793251

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni.

3. UNESCO. Financing the Digital Transformation of Education. Paris, 2025.

4. World Bank. World Development Report 2021: Data for Better Lives. Washington, 2021.

5. OECD. Digital Education Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023.